

СТИЛІСТИКА

Кочукова Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

Куцак Г.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Донбаського державного педагогічного університету

УДК 811.161.2'7

РОЛЬ МЕТАФОРИ В ЗАГОЛОВКУ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТУ

У статті окреслено коло наукових проблем у вітчизняному мовознавстві, присвячених дослідженню образних засобів у науковому тексті. Схарактеризовано основні функції заголовка, який є одним із найефективніших засобів зацікавлення читацької аудиторії, його участь у композиції тексту. На матеріалі журналу «Науковий світ» виявлено сучасні тенденції використання метафори в ролі заголовків науково-популярних статей, проаналізовано їхню роль у розкритті й розвитку теми тексту, реалізації основних функцій заголовка; з'ясовано найуживаніші типи метафор, винесених у заголовки. Виявлено структурні особливості досліджуваних метафор. Зазначено, що перспективним є дослідження сучасних тенденцій у використанні інших образних засобів у науково-популярних текстах.

Ключові слова: науково-популярний текст, образні засоби, заголовки, образні метафори, когнітивні, номінативні метафори, іменникові й дієслівні метафори.

Кочукова Н.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

Куцак А.

– кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Донбасского государственного педагогического университета

РОЛЬ МЕТАФОРЫ В ЗАГОЛОВКЕ НАУЧНО-ПОПУЛЯРНОГО ТЕКСТА

В статье очерчен круг научных проблем в отечественном языкознании, посвященных исследованию образных средств в научном тексте. Охарактеризованы основные функции заголовка,

который является одним из самых эффективных средств привлечения внимания читателей. Рассмотрено основное предназначение научно-популярного жанра и роль образных средств в нем. На материале журнала «Научный мир» выявлены современные тенденции использования метафоры в роли заголовков научно-популярных статей.

Ключевые слова: научно-популярный текст, образные средства, заголовок, образные метафоры, когнитивные, номинативные метафоры, именные и глагольные метафоры.

Kochukova N.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

Kutsak G.

– Candidate of Science (Linguistics), Associate Professor, Ukrainian Language and Literature Department, Donbas State Teachers' Training University

THE ROLE OF METAPHORS IN TITLES OF SCIENTIFIC-POPULAR TEXTS

The author outlines the range of scientific problems in Ukrainian linguistics devoted to the study of tropes in scientific text and emphasizes the relevance, purpose, aims and source materials of this research. The main purpose and role of tropes in the popular science substyle is also considered. The article proves that expressive means serve as the vivid method of popularization of scientific texts is the use of figurative means. The author states that among expressive means enabled to sharpen the perception of the material, influence people's mentality metaphorical units are particularly distinguished by their imagery and vividness. In author's opinion, the most commonly used figurative language means are metaphors.

Key words: popular science text, tropes, title, figurative metaphors, cognitive and nominative metaphors, metaphors in form of noun and verb.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Використання тропеїчної образності пов'язують насамперед із художніми текстами. Саме в них елементи образності сприймаються природно, як засоби, що впливають на емоції читача, підсилюючи усвідомлення змальованого в тексті. «У науковому стилі, – на думку О. Пономарева, – тропеїчна образність здебільшого стерта» [4, с. 40]. Водночас проблема функціонування образних елементів у науковому тексті дедалі активніше постає в працях сучасних

мовознавців. Характеристика метафори і метонімії як засобів формування української термінології стала об'єктом наукових розвідок Г. Краковецької, І. Кочан, Н. Родзевич. Увага українських дослідників спрямована на функціональні особливості образних засобів. У працях О. Кадомцевої описано вживання метафори у філософському тексті, у роботі Г. Краковецької проаналізовано номінативні метафори, у дисертаційній роботі Г. Дядюри досліджено функціональні параметри образності в науковому стилі: параметр когнітивного зв'язку, комунікативний і діяльнісний параметри, параметр стилістичного розмежування текстів, параметр індивідуального стилю тощо. Т. Деркач на підставі аналізу функціонування метафоричних мовних одиниць у літературознавчих текстах 90-х років ХХ століття дослідила їхні структурні, семантичні, комунікативні властивості та типологічні ознаки, а також з'ясувала можливості їх нормалізації та стандартизації. Огляд наукових проблем у вітчизняному мовознавстві засвідчив, що функціонування метафори в різних типах тексту вже було предметом системного дослідження, тоді як особливості її вживання в заголовках науково-популярних матеріалів досі не вивчено.

Актуальність цієї розвідки зумовлена потребою дослідження метафори в ролі заголовка як виражального засобу в одній із найважливіших сфер її функціонування – у науковому стилі, зокрема в науково-популярному підстилі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є окреслення ролі метафори в заголовках науково-популярних текстів різної тематики.

Завданням статті є аналіз специфіки вживання метафори в науково-популярному тексті, розкриття й виявлення її потенціалу щодо розвитку теми тексту, реалізації основних функцій заголовка, а також з'ясування найуживаніших типів метафор, винесених у заголовок.

Джерелом фактичного матеріалу слугували наукові та науково-критичні статті, розміщені в журналі „Науковий світ” (2009–2011).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Науково-популярний текст являє собою складний феномен з погляду його жанрової належності, бо зважаючи на статус і первинні функції його метою є популяризація наукових знань, доведення до відома нефахівців у певній галузі науки її досягнень, а також зацікавлення широкої читацької аудиторії історією відкриттів, життям наукової думки та її авторів. Ця комунікативна мета з її чіткою прагматичною спрямованістю на масового адресата є для автора головним чинником під час вибору визначальних прийомів популярного

впорядкування знань. Яскравим прийомом популяризації наукових текстів є використання засобів образності. На думку Г. Дядюри, використання образної мови в науково-дидактичній літературі поживає виклад, робить його цікавим, яскравим, легким для сприймання. Це виконує й важливу соціальну функцію – приваблює до наукової сфери дедалі більшу кількість молодих людей, що зрештою забезпечує неперервність самої науки [2, с. 162].

Серед експресивних явищ, здатних загострювати сприйняття матеріалу, впливати на мислення людини, збуджувати відповідні емоції читачів, вирізняються своєю яскравістю, образністю метафоричні одиниці. Раніше мовознавці наголошували на тому, що образність науково-популярного підстилю полягає у використанні певних словесно-образних засобів, частіше – порівнянь, рідше – метафор [1, с. 19]. Сьогодні, за нашими спостереженнями, констатуємо активне вживання метафор у науково-популярних текстах, зокрема в заголовках, які передують їм. Це зумовлено тим, що сприймання інформації починається саме із заголовка, який є одним із найефективніших засобів зацікавлення читацької аудиторії. Заголовок – це те, що насамперед впадає в око читачеві. Він є першим мовним знаком, у якому закладено інформацію і певне експресивне джерело, своєрідним містком між відправником-автором і одержувачем-читачем до наступного тексту [3, с. 38]. Заголовок є невід'ємним елементом композиції досліджуваних текстів і входить до складу їхніх інтралінгвальних параметрів. Усі вони досить характеристичні, основна їхня ознака – проблемність. Як відомо, у принципах побудови заголовків виявляється тенденція до економії мовних засобів: необхідність виразити щонайбільше змісту, витративши щонайменше мовного матеріалу. Це породжує точність, влучність і лаконізм назв. Основними засобами реалізації рекламної функції заголовка в науково-популярному тексті на різну тематику, що полягає в залученні уваги потенційного читача до змісту науково-популярної статті, збудженні його зацікавленості й інтриги, є використання різноманітних засобів образності. Найяскравішим і продуктивнішим прийомом створення образності в заголовках є метафора, яка створює інтригу в читача й здатна вплинути психологічно на реципієнта. Метафоричні одиниці сприяють реалізації функцій заголовка, до яких насамперед належать номінативна, апелятивна, інформативна, емоційно-оцінна, комунікативна тощо.

Метафора, винесена в заголовок, цілком розкриває своє значення в тексті. Унаслідок її розгортання в тексті використовуваних здебільшого метафоричних моделей, які забезпечують зв'язаність і цілісність тексту, а також посилюють його прагматичний потенціал.

Напр., стаття про білок має назву „Небезпечна молекула” (Науковий світ, № 11, 2011). У тексті метафори „молекула смерті”, „своєрідний маркер наближення недуг” („Білок отримав назву „молекула смерті”, бо його наявність у крові сигналізує про можливість швидкої природної смерті”; „Як відомо, здебільшого смерть пов’язана з хворобами серця та онкопатологіями. Тобто наявність небезпечної молекули – це своєрідний маркер її наближення саме від цих недуг”) асоціюються з метафорою «небезпечна молекула» й сприяють уведенню в текст нової інформації. Метафора „небезпечна молекула” використовується й у висновку наприкінці статті: „Безперечно, відкриття небезпечної молекули стане поштовхом до розроблень методів боротьби з нею”. Такий прийом викликає в читачів бажання замислитись над порушеною в матеріалі проблемою.

Текст і заголовок-метафора, що йому передуює, становлять єдине ціле ще й тоді, коли в зачині розкривається зміст назви. Напр.: „Мотори просять „зеленого змія”. І далі: „Біопаливо сьогодні в Україні – вагома альтернатива традиційному. Вважається, що в найближчі роки його виготовлення буде максимально вигідним для вітчизняної економіки” (Науковий світ, № 5, 2011). Або такий приклад: „Сонце знов дивує”. І зачин: „Незважаючи на те, що впродовж останніх кількох років плям на Сонці дуже мало, на його екваторі спостерігається велика кількість „корональних дір”- „порожнеч” у сонячній короні, ділянок з низькою світністю й слабким магнітним полем” (Науковий світ, № 11, 2009).

Серед різних типів образні метафори в ролі заголовків є найуживанішими в літературознавчих текстах і матеріалах культурологічної, філософської, історичної тематики, напр.: „Таємниці письменницьких шухляд” (Науковий світ, № 2, 2011); „Є в книгах незмірна глибина...” (Науковий світ, № 11, 2010); „З Дажбогом у серці й лозою в руках” (Науковий світ, № 4, 2010); „Шляхи, роздоріжжя та перспективи національного самовизначення” (Науковий світ, № 10, 2010); „Загадки й таланти „інтелектуалів моря” (Науковий світ, № 6, 2010); „Коли в очах – і сонце, і сльоза” (Науковий світ, № 12, 2012); „Його мозолясті університети” (Науковий світ, № 12, 2009). За нашими спостереженнями, заголовки, які мають у своєму складі метафору, є не достатньо інформативними, тобто вони не повністю актуалізують змістовий компонент тексту, бо метафора лише приблизно вказує на зміст науково-популярного тексту. Тому досить часто автори вдаються до поширення заголовка. Напр.: „Драматизм руху тексту у вирі часу (кілька зауваг до сучасних тлумачень одного з шедеврів Василя Симоненка)” (Науковий світ, № 12, 2011); „Державний

компас на інформаційних шляхах. Сучасні аспекти розвитку інформаційного суспільства в Україні” (Науковий світ, № 1, 2010); „Крізь біль реальний і уявний. Новий погляд на життєвий і творчий шлях Миколи Гоголя” (Науковий світ, № 1, 2010); „Заповідні перлини Тернопільщини (чи буде національний парк на Тернопільщині?)” (Науковий світ, № 6, 2009). Варто зазначити, що в текстах, на відміну від заголовків, найуживанішими є когнітивні й номінативні метафори, використовувані переважно для формування певного розуміння наукової реальності. Напр.: „Корейці також розробили багатошаровий кристал пам'яті, де баропластик перемежовується з іншими матеріалами. У такому „бутерброді” створення „квантових ямок” здійснюється легше, ніж при роботі з одношаровим матеріалом” (Науковий світ, № 11, 2009); „Сонячні плями – темні ділянки на Сонці, пов'язані з дуже сильним магнітним полем” (Науковий світ, № 11, 2009).

Із формально-граматичного погляду в складі аналізованих заголовків метафори мають здебільшого іменникову структуру: „Мову жестів» визнали офіційною” (Науковий світ, № 5, 2010); „Вогонь у кишені (180 років тому винайдено сірники)” (Науковий світ, № 6, 2010); „Невтворені шляхи вітчизняної онкології” (Науковий світ, № 11, 2010); „На хвилі грипу й ... здорового оптимізму” (Науковий світ, № 11, 2010); „Допінг для інтелекту” (Науковий світ, № 1, 2011). Значно рідше трапляються дієслівні метафори. Напр.: „Математики: маніпулювати виборами легко” (Науковий світ, № 1, 2010); „Гарцювала воля козацька у степу широкім” (Науковий світ, № 10, 2010); „Сонце знов дивує” (Науковий світ, № 11, 2009).

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, найуживанішими серед образних мовних засобів у ролі заголовків науково-популярних текстів є метафори. Вони допомагають реалізувати основні функції заголовка. Метафори часто беруть участь у розкритті й розвитку теми тексту. Серед різних типів найпоширенішими є образні метафори, а за структурними параметрами іменникові. Перспективним, на нашу думку, є дослідження сучасних тенденцій у використанні інших образних засобів у науково-популярних текстах, зокрема традиційних і трансформованих фразеологічних одиниць, перифразів тощо.

Література

1. Баташева Л. А. Образные средства популяризации в научно-популярной литературе / Л. А. Баташева // Актуальные проблемы современной филологии. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1985. – Вып. 2. – С. 19–27.

2. Дядюра Г. М. Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Дядюра Галина Миколаївна. – К., 2001. – 213 с.

3. Козловська Л. Нове оцінне слово в журнальних публікаціях 90-х рр. / Л. Козловська // Культура слова. – 1998. – Вип. 51. – С. 37–44.

4. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : [підручник для гуманіст. спец. вузів] / О. Д. Пономарів. – 3-тє вид., перероб. та доп. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.